

УДК 008(477.73-25)

Литвин Сергій Харитонович
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри суспільних наук Національної
академії керівних кадрів культури і мистецтв

КОЗАЦЬКІ ЛІТОПИСИ ЯК ДЖЕРЕЛО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розглянуто козацькі літописи Самовидця, Григорія Грабянки, Самійла Величка, які є важливим джерелом історії української культури. Автор стверджує, що вони не тільки не втратили свою художню та історіографічну цінність, а й нині становлять нашу національну гордість, входять до золоті скарбниці української та світової культури.

Ключові слова: козацькі літописи, українська культура, Літопис Самовидця, Григорій Грабянка, Самійло Величко, українське бароко.

Литвин Сергей Харитонович, доктор исторических наук, профессор, заведующий кафедры общественных наук Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств

Казацкие летописи как источник истории украинской культуры

В статье рассмотрены казацкие летописи Самовидца, Григория Грабянки, Самойла Величка, которые являются важным источником истории украинской культуры. Автор утверждает, что они не только не потеряли свою художественную и историографическую ценность, но и сейчас составляют нашу национальную гордость, входят в золотую сокровищницу украинской и мировой культуры.

Ключевые слова: казацкие летописи, украинская культура, Летопись Самовидца, Григорий Грабянка, Самойло Величко, украинское барокко.

Lytvyn Serhiy, Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of Department of Social Sciences, National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts

Cossack chronicles as a source of the history of Ukrainian culture

In the article the Cossack chronicles of Samovodska, Gregory Hrabianka, Samilo Velichko are reviewed. They are important sources of Ukrainian culture history.

At the end of the XVIth and at the beginning of the XVIIth centuries some changes happened in the social and spiritual life of Ukraine. They led to the creation of a new social class – the cossacks, which did the most important tasks of the whole nation, played the main role in its development.

The cossacks created an amazing, multifaceted, original culture, which occupied a special page of Ukrainian culture. The cossack chronicles are very important monuments among the achievements of cossack culture and valuable sources for the study of Ukrainian culture history. They are historical and literary works of the second half of XVII – XVIII century, devoted to the cossack wars. That's why they are called "Cossack" or "Lieutenant-colonel", but they differ from the traditional chronicles very much.

Nowadays we have only three famous cossack chronicle. They are Witness' Chronicle (devoted to the events of the 1648-1702 years, probable author – Roman Rakushka-Romanov) Hrabianka Chronicle ((1710) about the period from the origin of cossacks till 1709) and Chronicle Family Wieliczka ((1720) events in Ukraine in the 1648-1700 years).

Witness' Chronicle is one of the greatest historiographical monument and one of the most reliable historical sources of the XVIIth century. In addition, it is a distinctive and original monument of Ukrainian language and literature.

The chronicle as a historical source, written by an eyewitness, contains important factual information about the history of Ukrainian, Russian, Byelorussian, Polish and other nations in the second part of the XVIIth century. Most of it is unique. The first part of the work, devoted to the period from 1648 to 1677 years, is written mainly in a historical style. The author follows the logical and causal consistency in the review of events. His historical stories have titles, consequences and are logically connected.

The second part of the chronicle (till 1702) concerned the chronicle tradition. There are not any forestalls in this work, because the author was a witness of that events and did not know their end. The author used the method of gaining information, which consists of the mechanical reproduction of historical facts, and the author's interpretation of those facts.

The central topic of Witness' chronicle is a national liberation war of Ukrainians in 1648-1654. There are economic, political and cultural characteristics of the country, the fact from the history of Russia, Poland, Hungary, Sweden, Moldova, Turkey and other states in this chronicle.

Witness is more interested in the theme of wealth destruction, devastation, robbing of the most part of society by the "black" and external enemies. On the other hand, he condemns all people who shed the blood of people, tortured them and did tyranny, regardless of their social status.

As for the political views of Witness, he openly sympathized the monarchy – whether it was the king of Poland, or the tsar of Moscow. He did not think about Ukraine as an independent state. Witness historical worldview defined

categories of "earth" causality. In his work the theme of the Divine mostly meant traditional ethic formula. The author explained the causes of historical events by the circumstances of life and human motives.

Another famous cossack chronicle writer was Gregory Hrabianka, Gadyach colonel. His chronicle – one of the brightest and most valuable works of Ukrainian chronicles. The author focused on the event of the liberation war in 1648-1654 and the vivid descriptions of cossack battles. Its first translation from old Ukrainian into modern language was done by H.Ivanchenko in 1992.

Chronicle is a typical example of rhetorical genre of historical literature such as narrative. The attention is particular paid to the description of extreme situations, heroic and moral lessons of a "historic drama." Its composition and subject is clear. It should be considered primarily as a literary work, not as historical. The author shows no documentary evidence and presents the literary-adapted history aimed to the public reading. First of all, he expects a significant emotional impact on the reader. In the gradual loss of Ukraine's autonomy, the main tasks of Hrabianka was to remind about the old cossack glory.

The main object of his research is a history of cossacks. The central figure of Hrabianka's chronicle is Bogdan Khmelnytsky. This is the main character of a work where the author units the features of a real historical figure and the ideal leader. In Hrabianka's description, Bogdan Khmelnytsky remains an icon and a model for the next generations.

Family Wieliczko chronicle was the great stage in the history of the Cossack chronicles and the most outstanding Ukrainian historical-fiction memoir in XVII-XVIII centuries.

The chronicle is the first systematic exposition of the history of Ukrainian Cossack state where the author uses many Ukrainian, Polish, German sources, a lot of the general military office documents. Writing the chronicle, Samuel Velichko used various sources: folk tales, other cossack chronicles, works of foreign historians, archival documents, letters, registers, etc. The authenticity of the many documents, listed in the record, is not discussed by historians; because some of them are known from other sources.

The chronicle consists of 4 parts. The first one – "Legend of the cossack war with the Poles caused by Zenoviy Bohdan Khmelnytsky ..." describes the events of the 1648-1659 years, individual episodes dating back to 1620. The second and the third parts, covered periods of the 1660-1686 and 1687-1700 years, are called "Chronicle story about malorussian and other behavior which got and described there" contain a lot of Velichko's observations based on the documents of the Hetman's Office. The fourth one contains the applications from different documents of the 17th century.

It was the first fundamental historical research where the author used systematically a great number of sources on a special topic. As historian and ruled by the rhetoric of baroque art, Velichko wanted to create an impressive picture of military feats and tests, glory and betrayal, blinded heroes by their passions and immense human suffering, which the Ukrainian people met in a day of great social events – the National Liberation War and Ruin.

Velichko was a humanist and a democrat. He also was an admirer of the cossacks and considered them a real defenders of Ukraine and national and democratic "rights and liberties" of the Ukrainian people. The cossack chronicler rudely criticized internecine struggle for the hetman power and thought that it led to the ruin of his country, split cossacks into hostile camps. This situation was used by Poland, Moscow and Turkey to establish their dominance in Ukraine.

S. Velichko tries to highlight the history of Ukraine in the context of the most important events in neighboring countries – Poland, Muscovy, Hungary, Moldova, Crimea, Turkey.

Certainly, the figure of Velichko is a decisive criterion for his work in general and the concept of baroque personality, because the author was such baroque person in his style of thinking and attitude.

Velichko's chronicle became the favorite book for all our historians. Our best writers drew from it the materials and the spiritual energy. This is a really great book of the Ukrainian people. This is a feat life Samiylo Velichko.

According previous information, the author concludes that the cossack chronicles of Witness, Hrabianka and Velichko are important sources of research into the history of Ukrainian culture, and our national pride. They haven't lost their artistic value, but also became the golden treasury of world culture. They glorified their creators.

Keywords: cossack chronicles, Ukrainian culture, Witness Chronicle, Gregory Hrabianka, Samuel Velichko, Ukrainian Baroque.

На межі XVI і XVII століть у суспільному й духовному житті України відбулися зміни, які породили нову суспільну верству – козацтво, яке взяло на себе найважливіші завдання, що стояли перед усією нацією, виступило провідною організуючою силою в їх здійсненні.

Козацтво привнесло з собою дивовижну багатогранну й самобутню культуру, що становить особливу сторінку української культури. З плином часу вона увійшла як складова частина в духовне життя сучасної української нації. Художні вподобання, демократичні настрої козацького середовища визначили колорит козацького розвитку української духовної культури. Культура українського народу за роки визвольної боротьби досягла настільки високого рівня, що і в наступному сторіччі була здатна протистояти нищівному натиску Російської імперії.

Особливо важливими пам'ятками серед надбань козацької культури та цінними джерелами для дослідження історії української культури мають козацькі літописи – історико-літературні твори другої половини XVII – середини XVIII століть, присвячені козацьким війнам. Звідси їх умовна назва "козацькі", "козацько-старшинські" літописи, хоч від літописів у традиційному розумінні вони значно відрізняються.

Джерелами козацьких літописів були давні українські літописи: Густинський, Добромільський, Лизогубівський, Львівський, Острозький, Літопис Волині і України, Межигірський, Хмільницький, Чернігівський, Південно-Руський та інші, а також власні спостереження, спогади сучасників, документальні матеріали (урядові офіційні і приватні листи, акти, грамоти, універсали), твори чужоземних істориків, народні легенди, перекази тощо.

На другу половину XVII і першу XVIII ст. припадає розцвіт жанру історично-мемуарної прози, а спричинили її виникнення передовсім козащина, антипольські і антитурецькі війни, Переяслав і його трагічні нас-

лідки, та часті зміни і неспокої в українсько-козацькій державі. Все це приковувало увагу загалу і викликувало тривогу за майбутнє. Автори цього типу мемуарної літератури не тільки реєстрували події минулого і сучасного, але прагнули охопити цілість історичних подій, показати їх безперервну тяглість і самотність.

Так, у 30-х роках XVIII століття невідомий автор склав "Короткий опис Малоросії" (російською мовою) про події від Київської Русі до скасування гетьманства в 1734 році. У 1765 році Петро Симонівський скомпонував "Краткое описание о козацком народі" з описом подій від найдавніших часів до 1751 року. Імовірно Яків Лизогуб є автором "Летописца или описання краткого знатнейших действ и случаев" про події в Україні з 1506 по 1737 рік. У 1770 році у Прилуках полковий обозний Степан Лукомський склав "Зібрання історичне" з описом подій в Україні у XIV – XVI століттях.

Літописно-історичні праці про Україну писали також зарубіжні автори – Гйом Боплан, К. Гаммердерфер, Йоган Енгель, С. Зарульський, О. Рігельман та інші.

До наших днів дійшли три найвизначніші козацькі літописи – Літопис Самовидця (про події 1648-1702 років, вірогідний автор – Роман Ракушка-Романовський), Літопис Грабянки (1710) – про події від виникнення козацтва до 1709 року), та Літопис Самійла Величка (1720) – про події в Україні 1648-1700 років).

Першою з них вирізняється Літопис Самовидця – одна з найвидатніших історіографічних пам'яток і одне з надійніших історичних джерел XVII століття, самотня й оригінальна пам'ятка української мови та літератури. Написаний літопис на Лівобережжі, найвірогідніше (з уваги на локальні новини) у Стародубі.

Автор літопису документально невідомий, належав до козацької старшини й посідав якийсь час видатне становище в українському уряді. Дослідники віддавна намагалися встановити його ім'я. Це стало можливе після праць Вадима Модзалевського про Романа Ракушку-Романовського. У 1920-х роках низка авторів (Віктор Романовський; Олександр Оглоблин і Микола Петровський) незалежно один від одного, на підставі аналізу автобіографічного матеріалу в Літописі, дійшли висновку (втім, вперше висловленого ще в 1846 істориком-аматором Д. Сердюковим), що автором Літопису Самовидця найвірогідніше був Роман Ракушка-Романовський, генеральний підскарбій за Івана Брюховецького, а в останні десятиліття свого життя – священник у Стародубі. Ця думка була прийнята більшістю істориків (Дмитро Багалій, Михайло Грушевський, Дмитро Дорошенко, Іван Крип'якевич та інші й зокрема новітня історіографія), але деякі автори називали інших кандидатів на авторство: Іван Биховець (Л. Окіншевич), Федір Кандиба, М. Андрусак, Михайло Возняк та ін.

Оригінал Літопису не дійшов до нас. Збереглося кілька копій, зроблених у XVIII столітті або й пізніше. Найдавніші й найповніші – це списки Г. Іскрицького (перша половина XVIII ст.) й Якова Козельського (друга пол. XVIII ст.). Вперше, діставши його від Пантелеймона Куліша (від нього й назва Літопису Самовидця), опублікував Літопис Осип Бодянский (1846); більш науково підготоване видання Київської Археографічної Комісії за редакцією і вступною статтею Ореста Левицького (1878), перевидане Інститутом історії АН УРСР (1971, Дзира Я.).

Як історичне джерело, написане очевидцем, літопис містить цінні фактичні відомості з історії українського, білоруського, російського, польського та інших народів другої половини XVII століття. Багато з цих відомостей мають унікальний характер. В ньому простежується поєднання літописного й історичного жанрів. Частина твору, що охоплює період з 1648 по 1677 роки, ґрунтується переважно на історичному стилі викладу; автор дотримується логіко-причинної послідовності у висвітленні подій, його історичні оповіді мають заголовки, завершений вигляд і логічний взаємозв'язок. У деяких випадках Самовидець виходить за межі порічного опису й торкається фактів пізнішого часу.

Інша частина літопису (доведена до 1702 р.), пов'язана з літописною традицією. У цьому творі немає забігання наперед, оскільки автор був очевидцем тих подій і не знав їхнього завершення. Тут розповідь переривається другорядними вставками. Проста розповідна манера автора про події анітрохи не претендує на ускладнений літературний жанр. Він позбавлений глибоких художніх образів, риторичності, цитування. Автор не залишив звісток про джерела, якими він скористався, про методологію написання твору, про самого себе.

У застосованому Самовидцем методі опрацювання фактичного матеріалу розрізняється як механічне відтворення історичного факту, так і його авторське тлумачення.

Самовидець не аналізував мовностилістичні особливості джерел, не враховував історичний контекст. Отже, автор літопису – типовий представник історіографії, в творах якої джерельна база опредметнена не чітко. По суті, вона повністю трансформувалася в авторську розповідь, яка має форму довільного переказу.

Центральною темою літопису Самовидця є Національно-визвольна війна українського народу 1648-1654 років, подається економічна, політична і культурна характеристика країни, факти з історії Росії, Польщі, Угорщини, Швеції, Молдови, Туреччини та інших держав. Водночас у ньому немає якоїсь яскраво вираженої ідеї, яка б композиційно об'єднувала твір. Автор літопису намагається дотримуватися нейтрально-інформативного висвітлення подій. У подібних випадках факти керували автором, що призводило до суперечливих або тенденційних оцінок Самовидцем тих чи інших історичних постатей.

Так, в одному випадку він схвально відгукується про "розторопність" гетьмана, а в іншому, констатує факт зростання слави гетьмана та визнання його успіхів на міжнародній арені після перших

великих перемог, робить уїдливі висновки, що призвело до "більшого зятрення і пихи гетьмана Хмельницького".

Дуже приблизно передав Самовидець зміст Зборівського договору 1649 року. Він виокремив лише деякі змістові моменти, близькі до однієї з чорнових статей договору. Він мало дбав про точне відтворення змісту документа, обмежуючись його переказом на рівні чуток. Через це з поля зору літописця випали істотні статті договору, які регламентували кількість козацького війська та порядок складання реєстру, а також ті, що висвітлювали релігійні питання.

Самовидець охоче звертається до теми нищення матеріальних цінностей, спустошення, грабунків значних прошарків суспільства "черню" і зовнішніми ворогами. З іншого боку, він засуджує всіх, хто проливав кров, катував людей і чинив свавілля, незважаючи на їх соціальний статус.

Що ж до політичних поглядів Самовидця, то він відверто симпатизував монархічній владі – чи то був польський король, чи московський цар. Він не уявляв Україну самостійною державою. Історичне мислення Самовидця визначалося категоріями "земної" причинності. Тема Божого промыслу в його творі здебільшого мала значення традиційної етикетної формули. Причини історичних подій автор пояснював обставинами історичного буття і людськими мотивами.

Другим із найпомітніших козацьких літописців був гадяцький полковник Григорій Грабянка. Григорій Іванович Грабянка вчився у Києво-Могилянській колегії, володів принаймні кількома мовами – польською, латинською, німецькою. З 1686 року перебував на військовій службі. Спочатку був гадяцьким сотником, полковим осавулом, а з 1717 року – гадяцьким полковим суддею. Саме на цій посаді чи не найбільше виявилася неординарність постаті Григорія Грабянки.

Його літопис має довгу назву: "Дійствія презільної брани і от начала поляков кравшей небывалой брани Богдана Хмельницкого, гетмана запорожского, з поляки за найясніших королей полских Владислава, потом і Казимира, в року 1648 отправоватися начатой и за літ десять по смерті Хмельницкого не оконченной, з розних літописцов и из діаріупіа на той війні писанного, в граді Гадячу, трудом Григорія Грабянки собранная и самобитних старожилов свідетельстві утвержденная року 1710".

Літопис Г. Грабянки – один з найяскравіших і найцінніших творів українського літописання. Закінчений у 1710 році, він користувався великою популярністю і тривалий час поширювався у багатьох списках. У центрі уваги Літопису події визвольної війни 1648-1654 років, яскраві описи козацьких битв. Вперше перекладений із староукраїнської на сучасну мову Г. Іванченком у 1992 році.

Літопис має типовий зразок літератури жанру риторичного історичного повістарства. Особлива увага приділяється описові екстремальних ситуацій, героїки та моральних уроків "історичної драми". Композиція струнка, тематика чітко визначена. Його слід розглядати в першу чергу як літературний твір, а не як історичний. Автор подає не документальні факти, а літературно опрацьовану історію, прагне зробити її доступною для широкого загалу. В першу чергу він розраховує на значний емоційний вплив на читача. Головним завданням Грабянки в умовах поступової втрати Україною автономії було нагадати про колишню козацьку славу.

Твір Грабянки значною мірою компілятивний. Серед своїх головних джерел автор називає спогади сучасників подій, а також твори вітчизняних та іноземних історіографів. Найбільше Грабянка користувався літописом Самовидця. Його можна, вживаючи сучасну термінологію, назвати бароковим історичним романом. Тут наявний широкий спектр художніх засобів. Автор вводить у свою розповідь вірші, напівлегендарні перекази. На основі таких переказів написані оповідання про будівництво фортеці Кодак, про захоплення Хмельницьким королівських привілеїв у Барабаша, про смерть і похорон Хмельницького та ін. На сторінках твору ми зустрічаємо такі властиві для барокових художніх творів особливості, як поєднання символіко-алегоричного значення різних персонажів з історико-реалістичним, використання прийомів контрасту, смакування натуралістичних подробиць, пишні натюрморти, несподівані метафори, нанизання епітетів і т. д.

Основний об'єкт дослідження – історія козащини. Центральна постать літопису Грабянки – Богдан Хмельницький. Це головний герой твору, в якому автор поєднує риси реальної історичної особи та ідеального вождя. В зображенні Грабянки він залишається недосяжною вершиною, прикладом для наступних поколінь.

Риторичний пафос відчувається уже в передмові. Автор сформулював історіографічний принцип достовірності й авторської неупередженості. Він дав характеристику літератури з історії українського козацтва, у загальних рисах охарактеризував документальну базу власного твору, в окремих випадках посилався на історіографічні праці, наводив тексти віршів, грамот, листів та інших документів.

Для возвеличення однієї сторони й приниження іншої він використовував діалоги-промови з надлишком епітетів, метафор, патетики, риторичних запитань, аналогій та інших стилістичних фігур.

Автор нехтував репрезентативністю історичних джерел, особливо коли він використовував тексти козацько-польських та інших угод. До них він підходив прагматично, нехтуючи мовною і структурною цілісністю документів.

Коректніше Грабянка використовував тексти грамот, листів та інших документів, що мали наративний характер та яскравий літературно-історичний сюжет. Це стосується, зокрема, листа Б.Хмельницького до царя від 17 лютого 1654 року. Збереження загальної текстуальної фактури документа у процесі його вибіркового використання та незначної стилістичної правки – це той максимум, якого досягла риторична школа історіографії.

Основну політичну ідею твору Грабянки можна визначити як помірковану автономію. Хоча у ньому не бракує запевнень в лояльності до російського престолу, однак він методично проводить думку про історичну, політичну і правову самобутність козаків та їхнє право на політичну суб'єктивність.

Грабянка обстоював хозарську теорію походження козацтва, наголошував на договірних умовах прийняття Україною царської протекції. Він засуджував експансію російських воевод в Україну. В цілому ж політичні, а також соціальні погляди Грабянки виражені недостатньо чітко.

Етапною віхою в історії козацького літописання та наймонументальнішим твором української історико-мемуарної прози XVII–XVIII століть став Літопис Самійла Величка.

Народився майбутній літописець у селі Жуки на Полтавщині. Його батько, козак Василь Величко, належав до першої сотні Полтавського полку, був людиною грамотною, мудрою й шанованою, мав велику книгарню. Освіту Самійло Величко здобув у Києво-Могилянській колегії. Від 1690 року займав посаду канцеляриста генерального військового писаря Василя Кочубея. На початку 1705 уведений до Генеральної Військової Канцелярії, де пробув старшим канцеляристом близько чотирьох років, до падіння В. Кочубея. Брав участь у воєнних походах.

Самійло Величко володів латинською, німецькою, російською та польською мовами. Мав доступ до джерел давніх часів, а також до найсекретніших державних документів своєї доби – доби Івана Мазепи. Наприкінці 1708 заарештований і ув'язнений як людина близька до В. Кочубея. З ув'язнення вийшов 1715 року, але на службу вже не повернувся. Спочатку оселився у Диканьці, пізніше перебрався до рідної домівки – у Жуки. Літописець учителював, займався літературною діяльністю. Чимало відомостей черпав із великої колекції книг і манускриптів, що її збирав упродовж усього життя. До неї входили історичні хроніки, літописи, оригінальні документи, художні твори. Все це Самійло Величко використовував, працюючи над літописом. Останні роки життя провів у селі Жуки. Тут помер і похований.

Сам Літопис Самійла Величка не дійшов до нас у належному вигляді – дуже знищений перший том, значно менше другий. Цілком ймовірно, що книга не закінчувалася 1700 роком, бо і в заголовку, і в багатьох місцях третього тому згадуються події принаймні до 1720 року. Тому, є думка, що втрачені й прикінцеві сторінки літопису.

Літопис є першим систематичним викладом історії української козацької держави, при написанні якого використано значну кількість українських, польських, та німецьких джерел, широке коло документів Генеральної Військової Канцелярії. Для написання літопису Самійло Величко користувався різними джерелами: народними переказами, іншими козацькими літописами, творами іноземних істориків, архівними документами, листами, реєстрами тощо. Автентичність численних документів, наведених у літописі, істориками не заперечується; частина з них відома й з інших джерел.

Літопис Величка написаний мовою, яку він називає "козакоруською", або "нарчієм малоросійским". Це – українська книжна, канцелярська мова XVII–XVIII ст. У ній є чимало елементів і живого розмовного українського мовлення, зокрема народних приказок, як і латинських слів, церковно-слов'янizmів і полонizmів.

Літопис складається з 4 частин: перша – "Сказание о войне казацкой з поляками через Зеновія Богдана Хмельницького..." – змальовує події 1648–1659 років, окремими епізодами сягаючи у 1620 рік, Описуючи війну Якова Остряниці 1638 року, Величко додає до автентичного джерела, яким користувався, – щоденника польського хроніста Шимона Окозького – власний коментар; друга і третя частини, які охоплюють 1660–1686 та 1687–1700 роки, названі "Повествования летописная с малоросійских и иных отчасти поведениях собранная и zde описанная", містять значну кількість власних спостережень Величка і ґрунтуються на документах гетьманської канцелярії; у 4-й частині зібрано додатки з різних документів 17 століття.

Літопис Величка був вперше надрукований більше ніж через сто тридцять років після написання Київською археографічною комісією чотирма томами в 1848, 1851, 1855, 1864 роках під назвою "Летопись событий в юго-западной России в 17 в.", тт. I–IV. Вдруге 1-й том літопису виданий у 1926 році Академією наук УРСР під назвою "Сказание о войне казацкой з поляками через Зеновія Богдана Хмельницького..." – Київ, 1926. Повне видання у перекладі сучасною українською мовою здійснене 1991 року Валерієм Шевчуком у видавництві "Дніпро" (Київ).

Це був перший фундаментальний історичний твір, в якому системно використано величезний масив джерел зі спеціальної теми. Ніхто з українських історіографів ні до Величка, ні впродовж усього XVIII століття не опанував повною мірою метод його викладу, що ґрунтувався на принципах цілісного підходу до об'єкта вивчення, концептуалізації емпіричного матеріалу, розгорнутості й самостійності авторської розповіді, що спирається на факти, частково піддані критичному аналізу.

Як історик Величко прагнув створити за правилами барокового риторичного мистецтва грандіозну картину воєнних подвигів і випробовувань, слави і зрад, засліплення пристрастями героїв і безмірних людських страждань, які випали на долю українського народу в добу великих суспільних катаклізмів – Національно-визвольної війни та Руїни. Звідси, зокрема, потреба автора висловлювати свої думки високим стилем, а також дотримання ним відповідних канонів стосовно передмов: обґрунтування мотивів, що спонукали автора взятися за перо зображення труднощів та величчя події.

Гуманіст і демократ Величко був гарячим прихильником козацтва, вважав його справедливим оборонцем України, захисником національних і демократичних "вольностей і прав" українського наро-

ду. Козацький літописець безкомпромісно й різко негативно оцінював міжусобну боротьбу за гетьманство, що призвела до руїни в його Батьківщині, розколола козацтво на ворожі табори, чим і користалися Польща, Москва й Туреччина, щоб утвердити своє панування в Україні. І хоч Запорозька Січ була для нього втіленням ідеї демократії й волі, він, однак, справедливо засуджував запорозьких козаків за їхню підтримку Івана Брюховецького й Петра Суховія, які у своїй жадобі влади й збагачення несли в Україну біду й розбрат. Особливістю козацького літописця було толерантне ставлення до інших народів, навіть до татар і поляків, хоч він і розумів, яке зло вони несли в його рідний край.

По-синівськи Величко проймається болями, тривогами і трагедіями свого "козацько-руського" народу. Україна дорога серцю літописця і в свою високу годину, коли була виборена воля, і в своїх бідах, кровопролиттях, розореннях, якою постає рідна земля після смерті Хмельницького. Надзвичайна винахідливість у плані форми та емоційність у відтворенні тих численних нещастя та лих, що обсіли рідний край, зумовлена величезним потрясінням автора, який на власні очі побачив трагічне становище України.

Історію України Величко прагне висвітлити у контексті найвагоміших подій у навколишніх країнах – Польщі, Московії, Угорщині, Молдові, Криму, Туреччині.

Постать самого Величка, безперечно, – визначальний критерій як його твору загалом, так і концепції барокової особистості, бо ж нею був, власне і сам автор, за стилем мислення і світовідчуття. Великий патріот України, Величко сам себе називав "истинний Малія Росії син і слуга". Він, до слова, перший в українській історіографії і літературі визначив і детально обґрунтував поняття "Україна" і "український народ" як територіально і національно усталені категорії.

Літопис Величка став настільною книгою всіх наших істориків, з нього черпали матеріал і духовну енергію найкращі наші письменники. Це – справді велика книга українського народу. Це – подвиг усього життя Самійла Величка.

Дослідник козацтва Юрій Мицик стверджує, що "на Величку, можна сказати, завершується процес переходу літописання до історіографії в сучасному розумінні".

На підставі вище викладеного можна зробити висновок, що козацькі літописи Самовидця, Грабянки та Величка є важливим джерелом дослідження історії української культури, становлять і нині нашу національну гордість. Вони не тільки не втратили свою художню цінність, але й увійшли до золоті скарбниці світової культури, навіки прославивши своїх творців і народ, який їх викохав.

Література

1. Величко С. В. Літопис. Т. 1. / Пер. з книжної української мови, вст. стаття, комент. В. О. Шевчука; Відп. ред. О. В. Мишанич.— К.: Дніпро, 1991.; Літопис. Т. 2. / Пер. з книжної української мови, комент. В. О. Шевчука; Відп. ред. О. В. Мишанич.— К.: Дніпро, 1991.
2. Дзира Я. Величко та його літопис /Дзира Я. // Історіографічні дослідження в Українській РСР. – К., 1971.
3. Історія української культури у 5 т. Т. 3. Українська культура другої половини XVII – XVIII ст. – К.: Наукова думка, 2003.
4. Історія української культури. Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Ю. Кулагін, Ю. Бадах, Н. Латигіна та ін. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013.
5. Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки / Пер. із староукр. – К.: Т-во "Знання" України, 1992. – 192 с.
6. Літопис Самовидця. – К.: Наукова думка, 1971. – 208 с.
7. Наливайко Д. Українське бароко / Д.Наливайко, Д. Горбачов. – Х.: Акта, 2004.

References

1. Velychko S. V. Litopys. T. 1. / Per. z knyzhnoi ukrainkoï movy, vst. stattia, koment. V. O. Shevchuka; Vidp. red. O. V. Myshanych.— K.: Dnipro, 1991.; Litopys. T. 2. / Per. z knyzhnoi ukrainkoï movy, koment. V. O. Shevchuka; Vidp. red. O. V. Myshanych.— K.: Dnipro, 1991.
2. Dzyra Ya. Velychko ta yoho litopys /Dzyra Ya. // Istoriohrafichni doslidzhennia v Ukrainkii RSR. – K., 1971.
3. Istoriiia ukrainkoï kultury u 5 t. T. 3. Ukrainska kultura druhoï polovyny XVII – XVIII st. – K.: Naukova dumka, 2003.
4. Istoriiia ukrainkoï kultury. Navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. / Yu. Kulahin, Yu. Badakh, N. Lathyhina ta in. – K.: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2013.
5. Litopys hadiatskoho polkovnyka Hryhoriia Hrabianky / Per. iz staroukr. – K.: T-vo "Znannia" Ukrainy, 1992. – 192 s.
6. Litopys Samovydtzia. – K.: Naukova dumka, 1971. – 208 s.
7. Nalyvaiko D. Ukrainske baroko / D.Nalyvaiko, D. Horbachov. – Kh.: Akta, 2004.